

Ekologie tekoucích vod, 2010

MB162PO2

12.4. 2010:
Zuzana Hořická, Ústav pro životní prostředí PfF UK

10. Hodnocení společenstev a toků podle společenstev – část 2

Hodnocení společenstev a vodních ekosystémů

Monitoring

„Není možné poznat, pochopit, vylepšovat či prosazovat a udržovat to, co nemůžeme měřit“

měření – nutnost:

- nástroje pro hodnocení
- ekologických a environmentálních parametrů
- ekonomického vývoje a růstu
- společenské struktury a její dynamiky

základ pro rozhodování a management vč. sustainability

Hodnocení „kvality vody“ (toků):

Hodnocení ekologického stavu povrchových tekoucích vod

PROČ:
monitoring a hodnocení řek => vodní hospodářství

- JAK:**
- stanoví se pro toky **nebo** pro vodní útvary
  - typologie toků **nebo** vodních útvarů
  - typové referenční podmínky
  - abiotické a biotické parametry:
biomonitoring - skupiny organismů
  - vzorkování
  - metody hodnocení

Biomonitoring, biologické hodnocení

monitoring (odběr & analýza vzorků)
+ **hodnocení** (matematické, statistické a grafické zpracování, interpretace dat)
založené na **bezobratlých** (makrozoobentosu), **rybách;**
řásách (fytoplankton, fytobentos) **nebo makrofytech**

Severní Amerika (USA vs. Kanada)

Evropská vodní legislativa: WFD (EU, 2000):
Technické pojmy: Oblast povodí (Labe, Dunaj, Odra),
Vodní útvar (sekvence podél toku),
Ekologický stav vodního útvaru
(specifika: alpské řeky, Středomoří, střední a východní Evropa)

Biologické hodnocení

biotická složka – souhrnná informace o stresu / narušení prostředí

nejčastěji používaná skupina: **makrozoobentos**

- **výhody:**
hojný výskyt v celém říčním systému (kontinuum, 3D),
zásadní význam v potravní síti;
taxonomicky a ekologicky heterogenní soubor organismů
(=> citlivé indikátory **kvality vody** i **habitatu**);
relativně snadný sběr (**kvalitativní**) i determinace;
relativně dlouhá doba života (=> odrážejí změny za delší
časové období, možný méně častý odběr)

Biologické hodnocení - makrozoobentos

- **nevýhody:**
nerovnoměrný výskyt v prostoru a čase => obtížný
kvantitativní odběr;
odrážejí i jiné parametry než kvalitu vody (=> různá
společenstva na místech o stejné kvalitě vody);
omezené geografické rozšíření;
organismy na okraji svého areálu jsou citlivější na stres
(znečištění) než organismy v centru svého rozšíření

Biologické hodnocení - makrozoobentos

vzorkování (většinou kvalitativní / semikvantitativní):

ruční sítě, cedníky (250-1000 μm);
drapáky, kórey;
driftové sítě;
umělé substráty (kolonizace, 3-4 týdny);
kicking method + bentosová síť;
obírání organismů z pevných substrátů a nárůstů

Biologické hodnocení

Metody hodnocení:

- saprobni index => nové metody:
- indexy diverzity
- biotické indexy
- multimetrický systém
- multivariační analýza: indexy podobnosti
- ecological quality ratio
- RIVPACS, PERLA
- WFD EU

Biologické hodnocení

Historie:

1902 Kolkwitz & Marsson – saprobni systém,
1913 Forbes & Richardson (USA)
– klasifikace řek podle kvality vody:

mikroorganismy vč. planktonu
popisné / kvalitativní systémy (+/- indikátorových druhů
ve vztahu ke zdroji organického znečištění)

od 50. let 20. století:
matematické hodnocení (numerické hodnoty, indexy)
dnes > 100 biotických indexů...
POZOR na interpretaci, nesprávné použití!

kicking method

Saprobni přístup

(11 evropských zemí, hl. střední a východní Evropa)

1902 Kolkwitz & Marsson
1961 Zelinka & Marvan
1962 Liebmann
1973 Sládeček

přítomnost / nepřítomnost druhu – bioindikátory

saprobni index (tolerance vůči mn. org. látek / O_2)
saprobita (ukazatel množství organických látek ve vodě)
saprobologie (nauka o životě v hnilobných vodách –
Kolkwitz & Marsson)

Saprobni přístup

saprobni index (SI) – Sládeček, Sládečková:

$$S = \sum (h \cdot Si) / \sum h$$

S – saprobni index celého společenstva,
Si – individuální SI druhu,
h – abundance (např. ind/ml)

úskalí: determinace organismů do druhů,
nutný též údaj o abundanci,
omezené znalosti o ekologických nárocích druhů
vzorkování jen v proudivých úsecích a vazba jen na
jakost vody, ne na ostatní charakteristiky/faktory.

Klasifikace na základě biodiverzity

Složky diverzity:

richness (druhová bohatost = počet druhů ve společenstvu),
evenness (druhová vyrovnanost),
abundance (početnost)

1949 Shannon & Weaver

(odvozeno od metod teorie informace:
narušení společenstva => snížení rozmanitosti)

Klasifikace na základě biodiverzity

Klady: snadný výpočet indexů,
vhodné i pro jednu lokalitu – srovnání v čase,
vhodné pro všechny typy tekoucích vod

Úskali: značná variabilita rozmanitosti i v nenarušeném prostředí (chybí „referenční“ hodnota),
všechny druhy – stejná váha,
nevhodné pro srovnání lokalit ve stejném čase

=> žádná evropská země nepoužívá indexy diverzity jako národní standard biologického hodnocení vod

Klasifikace na základě biodiverzity

podíl i-tého druhu ve společenstvu: $p_i = n_i / N$

Shannonův index (Shannon & Weaver, 1949)

$$H' = - \sum p_i \cdot \ln p_i$$

p_i – celkové množství jedinců (celková biomasa) i – druhů
(obvykle $1,5 < H' < 3,5$)

Simpsonův index (Simpson, 1949)

$$D = \sum p_i^2$$

p_i – podíl jedinců i -tého druhu

... a jiné způsoby hodnocení, viz Magurran (2004)

Biotický přístup

(11 zemí Evropy – některý biotický index)

- obdoba saprobního indexu:
bioindikátory a jejich indikační význam

kombinuje kvalitativní a kvantitativní parametry
(**indikační hodnota** druhů / skupin druhů + **rozmanitost** společenstva)

Princip:

- **znečištění => ubývá méně tolerantních skupin**
Plecoptera -> Ephemeroptera -> Trichoptera (Integripalpia -> Annulipalpia) -> **Amphipoda -> Isopoda -> Diptera -> Oligochaeta** (MacKenthun, 1969)
- **znečištění => klesá bohatost společenstva**

Biotický přístup

biotické indexy

- **průměrové** ($\bar{x}$ indikačních hodnot druhů / skupin druhů):
saprobní index, BMWP skóre a ASPT index
(Biological Monitoring Working Party, Average Score Per Taxon)
- **tabulkové** (odečítány z tabulek):
BBI, ETBI, IBGN

(**biotický skórovací systém**: skóre pro každý taxon;
skóre pro lokalitu = suma skóre pro jednotlivé organismy)

Výhody: pouze kvalitativní vzorky,
snadnější determinace - do rodu/čeledi

Úskali: určení „referenčních“ společenstev pro studované lokality (transekt)

Multimetrický systém hodnocení

1981 Karr (ryby) => stejná metoda i pro makrozoobentos:

- nejvíce „zastřešující“ přístup:
hodnoty více proměnných => reprezentativní index
(hodnota/skóre) pro konkrétní vodní prostředí; měl by být „stressor-specific“

Acidification Index (Johnson, 1998)

WFD EU: project **AQUEM** – metodika multimetrického systému hodnocení potoků v Evropě na základě makrozoobentosu

TRIAD – hodnocení kvality říčních sedimentů

Ecological quality ratio (EQR)

podíl mezi „referenčním stavem“ a hodnotou některého indexu - pro hodnocení ekologického stavu vodních útvarů pro Rámcovou směrnici hodnoty 1 – 0.

(referenční údaj: odebraný vzorek, liter. prameny, expertíza)

EQI (Environmental Quality Index)

založený na RIVPACS (U.K., 80. léta,

River Invertebrate Prediction and Classification System):

predikce taxonů na základě fyz.-chem. parametrů řeky

výpočet RIVPACS EQI:

z BMWP, ASPT, NOT (Number Of Taxa)

podobné modely: AusRivAS (Austrálie), BEAST (Kanada); PERLA (ČR)

Multivariační analýza

- větší množství proměnných

indexy podobnosti:

změny ve složení společenstva (obecně), na základě srovnání s referenční lokalitou

- pouze přítomnost / nepřítomnost taxonů

Jaccardův index (Jaccard, 1908):
podíl stejných druhů na dvou lokalitách

- přítomnost / nepřítomnost taxonů i abundance
(Czekanowski, 1913; Sokal, 1961)

Multivariační analýza

... a jiné indexy podobnosti
(percentage similarity i., Bray-Curtis dissimilarity i.,
Sorensen i., **Euclidean/ecological distance**)

21. století:

multivariační statistika => počítačová výpočetní technika
(artificial neural networks aj.)

RIVPACS, AusRivAS (Australian River Assessment Scheme)

Česká republika

Predikční systém PERLA (Kokeš, 2001):

- zjištění **očekávaného společenstva** makrozoobentosu
na lokalitě na základě údajů (biotických + abiotických)
z referenčních lokalit

- srovnání hodnocené lokality s očekávaným společenstvem
=> **míra a charakter ovlivnění lokality**

na základě principů RIVPACS, AusRivAs

+ výpočty: systém **HOBENT** (HOdnocení podle BENTosu)

**Lze aplikovat na jakýkoliv index či metriku –
vypočítat z údajů v databázi**

Česká republika

Referenční podmínky (makrozoobentos) - **metriky**:

saprobity a trofie:

SI, RETI (Rhitron Feeding Type Index - poměr trofických skupin)

diverzita:

počet taxonů, počet jedinců, Q index stochastický,

počet **EPT taxonů** (Ephemeroptera, Plecoptera, Trichoptera),

počet taxonů Plecoptera, počet taxonů Ephemeroptera

degradace habitatu (odchylky od referenčního stavu):

zonalita (horizontální a vertikální),

mikrohabitatové preference, potravní preference

obecná degradace:

predikční model – index podobnosti s očekávaným složením
společenstva